

(правових, фінансових, інформаційних, наукових, кадрових) реалізації інституційно сформованої політики забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

Список використаних джерел

1. *Грабовська І.* Гендерне паритетне суспільство в Україні: соціальна утопія чи реальна перспектива? / Ірина Грабовська // Гендерний журнал "Я". - Режим доступу : <http://www.krona.org.ua/uk/ya-magazine>
2. *Кісь О.* Гендерні студії в Україні: стан, проблеми, перспективи / Оксана Кісь. - Режим доступу : <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem17-08.htm>
3. *Оніщенко Н.* Гендерні дослідження в сучасному суспільстві: проблеми, реалії, перспективи / Н. Оніщенко, С. Береза, Л. Макаренко // Віче. - 2009. - № 17. - С. 25-28.
4. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валецький та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. - К. : НАДУ, 2010. - 300 с.

Людмила Паращенко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри управління освітою НАДУ,
директор Київського ліцею бізнесу

Проблеми застосування системного підходу в державному управлінні загальною середньою освітою України

У статті обґрунтовується, що в сучасних умовах системна реконструкція загальної середньої освіти (ЗСО) як об'єкта державного управління має здійснюватися через поєднання засобів та інструментів методології твердих систем - системного аналізу, системної динаміки Дж.Форрестера, мислєдіяльнєсної методології Г.П.Щєдровицького та методології м'яких систем П.Чєклєнда.

Ключові слова: загальна середня освіта, державне управління системою загальної середньої освіти, системний підхід, м'яка методологія систем, системна динаміка.

The article was found out that in modern terms the systematic reconstruction of the general secondary education (GSE) as an object of public administration must be carried out through combination of means and instruments of methodology of hard systems - systems analysis, system dynamics of Jay Forrester, cognitive and activity methodology of G.P.Schedrovitsky, and methodology of the soft systems of P.Checkland.

Key words: general secondary education, public administration of general secondary education, systems approach, soft methodology of systems, systems dynamics.

Постановка проблеми. Становлення методології державного управління загалом і державного управління освітою зокрема в Україні ще триває і

потребує наукових досліджень. Системний аналіз є методологічною основою всіх міждисциплінарних досліджень. Однак, на наш погляд, при здійсненні наукових досліджень щодо державного управління системою загальної середньої освіти (ДУСЗСО) ще не повною мірою використовуються методологічні засоби, що пропонує системний підхід. У національному освітньому дискурсі відсутні праці, в яких аналіз системи ЗСО здійснювався б із використанням потенціалу м'якої методології систем П.Чекланда, системної динаміки Д.Форрестера та критичного системного підходу В.Ульріха.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених раніше частин проблеми. Проблеми методології державного управління докладно вивчали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема В.Авер'янов, Г.Атаманчук, В.Бакуменко, В.Бодров, К.Вайс, О.Кілієвич, В.Майборода, Н.Нижник, Л.Пал, О.Сурін, В.Тертичка та багато інших. Різні аспекти державного управління освітою розглядаються широким колом українських дослідників - В.Андрущенком, Л.Ващенко, Д.Дзвінчуком, С.Калашніковою, С.Клепком, В.Кременем, С.Крисяком, В.Луговим, Т.Лукіною, О.Ляшенком, Н.Протасовою та багатьма іншими. Проте поза увагою цих та інших дослідників залишаються розрізнення твердого та м'якого системного підходу, які використовуються в сучасних методологіях управління соціальними системами та їх застосування для аналізу системи ЗСО України.

Метою статті є представлення системи ЗСО як об'єкта державного управління, що потребує різних модельних описів на засадах системного підходу, зокрема м'якої методології систем та системної динаміки.

Виклад основного матеріалу. На формулювання основних методологічних принципів сучасної теорії державного управління впливають два найбільш істотних і взаємозалежних між собою фактори - інформаційні технології і глобалізація, які й зумовлюють необхідність вироблення нової наукової парадигми як основи науки управління. Визначаючи основні напрями вдосконалення теорії і методології державного управління соціально-економічними системами, О.Сурін вказує на необхідність нової парадигми раціональності в теорії державного управління [4, с. 18]. В сучасних умовах (відкрита економіка, зростаюча невизначеність умов функціонування суспільства, ускладнення структури організацій, принципова зміна середовища їх існування, глобалізація економіки на базі нових інформаційних технологій), як зазначає дослідник, колишні методи державного управління вже не працюють, а тому необхідне уточнення методологічних засад теорії державного управління. Основою вдосконалення технологій державного управління О.Сурін визначає перехід від ієрархічної методології управління до мережевої, що передбачає формування багаторівневої системи управління з перерозподілом владних повноважень між національними урядами, транснаціональними компаніями, наднаціональними структурами і муніципальними органами управління [4, с. 30].

Українські дослідники, як вказує О.Суходоля [5, с. 1], у галузі державного управління обмежуються двома основними підходами - "системним" і "менеджментним". У загальному їх відмінність зумовлюється акцентуванням уваги дослідження, зокрема, за першого орієнтуються на процеси, що відбуваються в об'єкті управління, а за другого - на організацію діяльності суб'єкта управління.

З нашої точки зору, такі найменування підходів для необхідного розмежування акцентів у системному представленні об'єкта управління і системного представлення здійснення управлінської діяльності не є вдалим, адже і теорія менеджменту, і теорія державного управління як наукові дисципліни базуються на системному мисленні. Не заперечуючи специфіку "менеджментного" і "системного" представлення здійснення управлінської діяльності, що відповідно виявляється у різних вимогах до спеціальних методів, засобів та інструментів аналізу і розробки механізмів державного управління, зазначимо, що системне представлення об'єкта управління є неможливим без системного представлення суб'єкта управління, про що йшлося в нашій статті [3].

З огляду на це набуває особливого значення встановлення методологічної одиниці, або "клітинки" загальної середньої освіти як об'єкта державного управління. Ю.Бобровін, Г.Бобровіна вказують, що в методологічному плані важливим є пошук найменшої частини освітнього простору, що містить у собі весь необхідний і достатній набір ознак, які формують своєрідний "атом" системного цілого, багаторазове просторово-тимчасове повторення якого і становить композицію або структуру освітнього простору [2]. Не заглиблюючись у дискусію про "одиниці" освітнього простору чи освіти (навчального процесу), приєднаємося до тієї групи дослідників, які такою "одиницею" ("атомом", "клітинкою") вважають відношення "учень ® учитель" (УУ). У системі ЗСО кожний учень упродовж терміну навчання має кілька десятків таких конкретних відношень УУ, кожний учитель за роки своєї професійної діяльності має кілька сотень, а то й тисяч відношень УУ. Відтак саме відношення УУ є системним утворенням комунікацій між усіма суб'єктами системи освіти, яке зароджується, розвивається і зрештою зникає або залишає у свідомості учня чи вчителя певний слід. Вибір відношення УУ як "одиниці" освіти надає можливість побачити управління в освіті на рівні навчального закладу як регулювання тисячами таких "одиниць", а система державного управління в масштабах країни тоді постає як управління мільярдами таких елементів системи ЗСО - відношень УУ, тобто як надбудова над площиною мільярдів відношень УУ, яка призначена для кожного такого відношення: 1) надати навчальні програми, матеріали і ресурси для навчання; 2) створити навчальне середовище; 3) розподілити ресурси на вказані процеси 1 і 2.

Отже, система ЗСО є суперскладною соціальною системою, яка за кількістю елементів - відношень УУ - складніша за конструювання і виго-

товлення космічних кораблів із мільйонів деталей. Тому загальноприйняте визначення системи освіти як упорядкованої сукупності взаємозалежних компонентів (цілей, змісту, методів, засобів і форм навчання і виховання), на наш погляд, може спрямовувати дослідників і функціонерів державного управління на хибний шлях, оскільки породжує ілюзію легкого керування організацією ЗСО та шкільними організаціями і можливості їх реформування за командою "згори". Насправді система ЗСО - це динамічна багато-мільярдна сукупність відношень "учень ® учитель", яка породжується реальним суспільним порядком передачі соціального досвіду новим поколінням, що інтегрує традиції, інтереси і потреби суспільства. Отже, дослідження такого складного суб'єкта управління, яким є система ЗСО, вимагає застосування усієї повноти засобів системної методології.

Починаючи з 60-х рр. минулого сторіччя системний підхід активно використовується для вирішення складних завдань, встановлюється своєрідна стандартизація процедур його здійснення, формуються різні підходи і школи (див. таблицю), що узагальнюються у виділенні трьох основних традиційних підходів системного мислення - твердих систем, м'яких систем і критичних систем [9, с. 10].

Три традиції системного мислення

"Тип" систем	Приклади системних підходів
Тверді системи / Hard systems	Загальна теорія систем (Берталанфі)/ General systems theory (Bertalanfy 1956)
	Системне проектування (Холл)/ Systems engineering (Hall 1962)
	Соціо-технічні системи (Тріст та інші)/ Socio-technical systems (Trist et al. 1963)
	Системна динаміка (Форрестер)/ System dynamics (Forrester 1971; Meadows et al. 1972)
М'які системи / Soft systems	Запит системного проектування (Черчмен)/ Inquiring systems design (Churchman 1971)
	Методологія м'яких систем (Чекланд)/ Soft systems methodology (Checkland 1972)
	Тестування стратегічної поверхні припущення / Strategic assumption surface testing (Мейсон і Мітроф) (Mason and Mitroff 1981)
	Діалогове інтерактивне керування (Акофф)/ Interactive management (Ackoff 1981)
	Пізнавальна картографія для стратегічного розвитку варіантів і аналізу / Cognitive mapping for strategic options development and analysis (Еден) (Eden 1988)
	Евристика критичних систем (Ульпіх)/ Critical systems heuristics (Ulrich 1983)
Критичні системи / Critical systems	Система системних методологій / System of systems methodologies
	Звільнення теорії систем (Флуд)/ Liberating systems theory (Flood 1990)
	Повна інтервенція систем (Флуд і Джексон)/ Total systems intervention (Flood and Jackson 1991)
	Системне втручання (Мідглей)/Systemic intervention (Midgley 2000)

Джерело: модифіковано автором за [9].

У науці управління використання таких методів, як системний аналіз, системний інжиніринг (системне проектування), системний менеджмент та деяких інших для визначення способу досягнення сформульованої і узгодженої, або заданої мети пов'язують із твердим системним підходом, який активно використовується вітчизняними дослідниками. Однак його різновид - системна динаміка, засновником якої є Дж.Форрестер, залишається поза їх увагою, що є певною прогалиною в наукових дослідженнях ДУСЗСО.

Д.Форрестер виявив парадоксальні принципи функціонування соціальних систем, досліджуючи діяльність корпорацій, а саме: 1) більшість труднощів у соціальних системах є результатом внутрішніх причин, хоча люди звичайно покладають відповідальність за неприємності на зовнішні сили; 2) дії, до яких люди вдаються з переконанням, що ці дії є вирішенням труднощів, часто є причиною проблем; 3) сама природа динамічної структури зворотного зв'язку соціальної системи має тенденцію вводити в оману людей при вчиненні неефективних і навіть контрпродуктивних дій; 4) люди мають досить інформації про систему, щоб провести її успішне моделювання [8].

На нашу думку, це безпосередньо стосується сучасної української системи ЗСО. Тому здійснення аналізу системи ЗСО на засадах системної динаміки є надзвичайно актуальним завданням державного управління в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються нині в Україні. Коротко наведемо основні положення цього підходу. Базовим конструктором системної динаміки є уявлення досліджуваного процесу у вигляді петель позитивного і негативного зворотного зв'язку (причинні петлі). Ключові поняття системи в концепції Дж.Форрестера - рівні (запаси, накопичення) і потоки системи (stocks and flows). Рівні - накопичувачі системи, темпи (потоки) - фактори, що викликають зміну рівнів. Дж.Форрестер описує ЗСО як "погане обслуговування потреб суспільства" і вважає, що системна динаміка може поліпшити навчання в класній кімнаті, зокрема ілюструє, як може бути змінений зміст освіти за допомогою системної динаміки [8]. Заслугує спеціального аналізу робота дослідницької групи "Системна динаміка в проектуванні освіти" (SDEP) під керівництвом Дж.Форрестера в Массачусетському технологічному інституті [11]. Проте можливості системно-динамічного моделювання освіти як соціальної системи використовуються вкрай рідко [12].

Однак за сучасних умов зростання невизначеності щодо розвитку систем, наявності різних зацікавлених сторін, що конфліктують чи конкурують між собою, виникає низка проблем, розв'язати які засобами методології твердих систем практично неможливо. В ситуаціях, коли зацікавлені сторони не можуть сформулювати мету в принципі, чи коли існує конфлікт інтересів і компромісу досягти вкрай складно, застосовують м'який системний підхід (МСП), засновником якого є англійський учений Пітер Чекланд [6].

Принципова відмінність методології П.Чекланда від твердого системного підходу полягає в тому, що він оперує не з жорсткими (статичними), а

з м'якими (динамічними, самокерованими) системами, "системами людської діяльності". У них він виділяє шість елементів, які представлені аббревіатурою SATWOE. Першим і водночас центральним елементом м'якої системи є процес трансформації (Т), суть якого полягає у перетворенні певних вихідних умов чи внесків у заданий результат. Процес трансформації включає і безпосередні об'єкти трансформації. Другим елементом системи виступає її власник (О - ownership), що має владу як створити, так і "виключити" систему (право вето). Власником може бути держава, певна фірма чи організація, приватна особа тощо. Третій елемент - це дійові особи (А - actors), наприклад менеджери, які перетворюють внески в результати і виконують певні дії в системі. В середині системи або за її межами перебуває четвертий елемент - замовники (С - customers), для яких функціонування системи важливе насамперед з точки зору одержання заданого результату. В іншій версії йдеться про клієнтів системи (Client) як кожного, хто може здобути певні переваги або зазнати втрат від системи. П'ятий елемент - це обмеження з боку зовнішнього середовища (Е - environmental constraints), які необхідно враховувати. До них належать організаційні правила, правові та етичні питання тощо. І, нарешті, шостий елемент - позиція дослідника, його світоглядні принципи (W - weltanschauung), яка робить осмисленою процедуру ідентифікації системи і значущим процес перетворення у певному контексті.

П.Чекланд описує основні принципи м'якого системного підходу в такий спосіб [7]: 1) стикаючись із "м'якими" проблемами, рішення яких визначається можливістю збалансувати інтереси різних людей, необхідно намалювати найбільш повну картину проблеми, діючих сил та інтересів, а не представляти її відразу в термінах системних формалізмів; 2) доцільно проаналізувати ряд систем, релевантних завданню поліпшення даної проблемної ситуації, кожна з яких відображає окрему точку зору на проблему. Таким чином, використання м'якого системного підходу приводить до створення ряду моделей для зіставлення їх із реальним світом, а не однієї, як у твердих методологіях; 3) якщо моделі твердих підходів є кресленнями для розробки майбутнього стану системи, "м'які" концептуальні моделі є основою для дискусій із впровадження змін. Тверді методології ведуть до розробки систем, у той час як м'які - до погоджених змін. Ще однією важливою особливістю є те, що дослідник у П.Чекланда є активним учасником процесів, що відбуваються в системі.

Ми приєднуємося до висновків тих дослідників, які визначають систему ЗСО як складну соціальну систему, в якій нині загострюється боротьба різних груп інтересів, відбуваються суперечливі зміни тощо [1]. Відтак постає необхідність розробки й застосування спеціальних засобів, які дадуть можливість врахувати динаміку процесів, що відбуваються в освіті, культурі і економіці країни, та "суб'єктивізм" в управлінській діяльності, наявність різних зацікавлених сторін. Такі засоби для аналізу як системи

ЗСО, так і ДУСЗСО надає сукупність засобів, вироблених системним мисленням. Варто зазначити, за наявної різноманітності методологічних засобів знаходимо лише кілька зарубіжних праць, у яких системний підхід в усіх його проявах цілеспрямовано використовується під час дослідження системи ЗСО [10]. Жодної публікації щодо можливостей системної динаміки, методології м'яких систем та критичних систем для аналізу вітчизняної ЗСО як об'єкта державного управління в національному дискурсі віднайти не вдалося.

Висновок. Для отримання повної й об'єктивної картини щодо стану функціонування і розвитку ЗСО необхідно здійснювати системний аналіз через призму трьох його варіантів - твердого, м'якого та критичного, що надасть змогу цілеспрямовано впливати на процеси та формувати необхідну організаційно-функціональну структуру механізмів державного управління відповідно до цілей освітньої політики. Завдяки такому підходу можливо уникнути низки недоліків існуючої практики державного управління, зокрема врахувати динаміку процесів та суб'єктивізм цілей освіти і створити можливість використання "власної ініціативи" суб'єктів реалізації політики ЗСО.

Перспективи подальших досліджень. Застосовуючи три варіанти системного аналізу, необхідно детальніше дослідити шляхи вдосконалення організаційної та функціональної структури системи державного управління ЗСО відповідно до виявлених процесів, які відбуваються в ЗСО та впливають на її ефективність.

Список використаних джерел

1. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. - К., 2009. - 186 с.
2. Бобровин Ю. А. О методологической "клеточке" образовательного пространства / Ю. А. Бобровин, Г. М. Бобровина // Философия образования : журн. - 2007. - № 1. - С. 24-29.
3. Паращенко Л. І. Проблеми трансформації системи державного управління загальною середньою освітою в Україні (методологічний аспект) / Людмила Іванівна Паращенко // Освіта і управління : наук.-практ. журн. - 2010. - Т. 13. - № 1. - С. 72-81.
4. Сурин А. В. Концептуальные основы государственного управления социально-экономическими системами в эпоху информационных технологий : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 "Теория управления экономическими системами" / Сурин Алексей Викторович. - М., 2008. - 36 с.
5. Суходоля О. М. Системний аналіз механізмів державного управління у сфері енергоефективності / О. М. Суходоля // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. журн. НАДУ. - 2005. - № 2. - Режим доступу : www.academy.gov.ua
6. Checkland P. Soft system methodology / P. Checkland // Rational analysis for a problematic world (Rosenhead, ed). - Chichester, 1989. - P. 71.
7. Checkland P. Towards a system-based methodology for real-world problem-solving / P. Checkland // Systems behavior (J. Beison and G. Peters, eds.). - L., 1976. - P. 51-77.

8. Forrester Jay W. 1993. System Dynamics and Learner-Centered-Learning in Kindergarten through 12th Grade Education (D-4337), System Dynamics Group, Sloan School of Management, Massachusetts Institute of Technology, December 21. - 20 pp.

9. Reynolds Martin and Holwell Sue. Introducing systems approaches. In: Reynolds, Martin and Holwell, Sue. Systems Approaches to Managing Change: A Practical Guide. London: Springer, 2010. - P. 1-23.

10. Richardson Neil. A systems approach to education in the secondary sector / Neil Richardson // International Journal of Social Economics. - 1999. - Vol. 26. - Iss: 4. - P. 482-486.

11. System Dynamics in Education. - Режим доступу : <http://sysdyn.mit.edu/>

12. Two Roles For Complex Systems In Education: Mainstream Content And Means For Understanding The Education System Itself. Report on Project #REC-9980241. Jim Kaput, Yaner Bar-Yam, Michael Jacobson, Eric Jakobsson, Jay Lemke, Uri Wilensky, and Collaborators - New England Complex Systems Institute. - Режим доступу : <http://necsi.org>

Ольга Петрос,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри соціальної і гуманітарної політики НАДУ

Передумови розвитку соціального діалогу в державному управлінні України

У статті розглядаються передумови розвитку соціального діалогу в державному управлінні України. Виявлено, що інституціоналізації соціального діалогу в державному управлінні передувало впровадження ринкової економіки та інститутів ринку (ринок праці, наймані працівники, вільний вибір роду занять, професійні спілки, роботодавці, приватні власники, свобода підприємництва, лібералізація цін, ринкові методи регулювання доходів і оплати праці, договірне регулювання соціально-економічних відносин та ін.).
Ключові слова: державне управління, соціальний діалог, інститути ринку.

Revealed that the institutionalization of social dialogue in public administration preceded the introduction of market economy and market institutions (labor market, hired labor, free choice of occupation, trade unions, private owners, employers, freedom of enterprise, liberalization of prices, market methods of regulation of income and wages, contract regulation of socio-economic relations etc.).

Key words: governance, social dialogue, institutions market.

Постановка проблеми. У системі ринкових відносин, які справляють вагомий вплив на економічний, політичний та соціальний прогрес суспільства, особливе місце належить соціальним інститутам. Разом з тим суспільна практика демонструє виняткову важливість економічних інститутів у соціальному розвитку суспільства, адже саме економіка, економічні відносини будь-якого суспільства безпосередньо впливають на соціальну сферу [22].